

УДК 378.126: 316.7

Лейла Султанова,
м. Київ

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти. З'ясовано, що соціально-економічні та політичні трансформації пов'язані з процесами глобалізації. Розглянуто ознаки полікультурного суспільства, основною з яких є соціокультурна єдність. Представлено типи полікультурних суспільств за Г. Терборном. Дано визначення мультикультуралізму в значенні державної політики. Проаналізовано сутність полікультурної освіти.

Ключові слова: глобалізація, полікультурне суспільство, політика мультикультуралізму, полікультурна освіта.

Постановка проблеми. Для визначення сутності полікультурної освіти необхідно мати уявлення про соціальні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві та призвели до її появи. Так, для сучасного суспільства характерними є складні соціально-економічні й політичні трансформації планетарного масштабу, пов'язані з процесами глобалізації. Феномен глобалізації є однією з найбільш актуальних і дискусійних проблем сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеризуючи соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти, ми використовували праці вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, досліджуючи питання сучасного суспільства, ми орієнтувались на праці соціологів Г. І. Козирєва, І. О. Мальковської, Г. Терборна та ін. [1; 3; 6]. Здійснюючи аналіз понять «мультикультуралізм» і «полікультурна освіта», ми опрацювали публікації С. Драгоєвича, С. Л. Новолодської, О. Томаса, а також Міжнародний словник освіти, виданий у Лондоні в 1977 році, Міжнародну енциклопедію освіти (Оксфорд, 1994 р.) та інші джерела [4; 8; 9; 10].

Мета статті полягає у визначенні та характеристиці соціально-культурних передумов, що сприяли виникненню полікультурної освіти.

Виклад основного матеріалу. Дискусії про розширення міжкультурних зв'язків і поглиблення взаємодії культур набули актуальності, починаючи з другої половини ХХ століття. Це спричинено тим, що глобалізація слугує розширенню міжкультурних зв'язків, зближенню людей у всьому світі через обмін товарами, інформацією та досягненнями науки й техніки. У такий спосіб відбувається універсализація, зокрема культури, покликаної сприяти подоланню конфліктів і розвитку інтеграції. Водночас глобалізація дала поштовх тенденції автономії і спричинила відродження культурної ідентичності. Так, поступово ідея єдності й універсализації, яка спочатку асоціювалася з процесами глобалізації, стала поступатися місцем принципу універсальності різноманіття.

Таким чином, виокремилися дві основні тенденції, що визначають сучасну соціокультурну ситуацію: одна з них – єднання людства й формування загальнолюдської культури, інша – відокремлення або партикуляризація (від лат. *particularis* – окремий, частковий) культурних світів [2]. Так чи інакше процес глобалізації є очевидним фактом і, як каже П. Ю. Саух, «...ми приречені в майбутньому жити в «єдиному домі», заклавши потужний фундамент міжкультурного співіснування» [5, с. 36].

Оскільки в сучасній науковій літературі з даної проблеми зустрічаються різні поняття (мультикультуралізм, полікультуралізм, інтеркультуралізм, транскulturалізм тощо та похідні від них) і єдності у їх тлумаченні немає, зазначимо, що в нашому дослідженні використовуватимуться поняття «полікультурне суспільство», «політика мультикультуралізму» та «полікультурна освіта», які ми охарактеризуємо нижче.

Визначаючи сутність поняття «полікультурне суспільство», ми виходили із загальноприйнятого визначення суспільства з тою різницею, що наша увага акцентується на розмаїтості культур.

У зв'язку з наявністю різних значень поняття «суспільство», зумовлених відсутністю єдиного погляду науковців щодо його змісту, важко конкретизувати дану дефініцію. У ракурсі нашого дослідження йдеться про суспільство, яке має географічні межі (кордон), спільну законодавчу систему й певну соціокультурну

єдність, яка є відображенням цілісності існування різноманітних культурних спільнот (у тому числі етнічних) у складі нації.

Науковці виокремлюють такі основні ознаки суспільства, як *територія, соціальна структура, автономність і самодостатність, соціокультурна єдність* [1, с. 19-22]. Їх наявність характерна і для полікультурного суспільства. Розглянемо кожну з ознак.

Територія – це певний простір, у якому складаються і розвиваються зв'язки, відношення і взаємодія між індивідами й соціальними спільнотами. У даному випадку територія розглядається як географічна межа (наприклад, Україна з її державними кордонами).

Соціальна структура (від лат. *structura* – будова) – сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних спільнот і інститутів. Соціальна спільнота – соціальна група із загальними соціальними ознаками. Кожна соціальна спільнота займає своє місце в соціальній структурі, має певний соціальний статус і виконує в суспільстві властиві їй функції. Відношення між соціальними спільнотами регулюються соціальними інститутами. Соціальний інститут (наприклад, інститут освіти, інститут культури) – історично сформовані стійкі норми, правила, способи організації спільної діяльності в певній сфері суспільства. Взаємодіючи між собою, соціальні інститути створюють єдину багатофункціональну систему.

Автономність і самодостатність означає наявність власної території, історії та системи управління. Також це здатність суспільства створювати в межах своєї функціональної системи відносно міцні соціальні зв'язки і відносини, що інтегрують усі наявні в ньому соціальні спільноти. Самодостатність – здатність суспільства до саморегуляції, тобто забезпечення функціонування всіх життєво важливих сфер без втручання ззовні.

Соціокультурна єдність властива складним соціальним системам, що складаються з різних етнічних, конфесійних та інших спільнот. Вона передбачає наявність спільних для всього суспільства соціальних відносин і інтеграцію різноманітних культурних спільнот у єдине співтовариство. Основними факторами соціокультурної єдності можуть бути: спільні соціальні інститути (держави, освіти, сім'ї тощо); мова; цінності тощо.

Разом із поняттям «полікультурне суспільство» використовуються поняття «багатокультурне суспільство» та «мультикультурне суспільство». В наукових публікаціях розрізняють дані поняття [3]. Зокрема, різницю вбачають у тому, що поняття «мультикультурне суспільство» на відміну від «полікультурного суспільства» підкреслює не множинність існуючих культур, а багаторазовість повторення, обміну, квотування, тиражування культурних відмінностей. Мультикультурне суспільство – результат регульованого обміну відмінностями.

Проте, ми вважатимемо їх синонімами, адже перша частина цих слів означає одне й те ж саме – «багато», але має різне походження: «багато» – слово українського походження, використовується як частина складного слова; «полі» (polý) – префікс грецького походження; «мульти» (multum) – латинського походження, використовується як частина складного слова.

Історично склались чотири типи полікультурних суспільств, у кожного з яких своє походження і своя динаміка. Г. Терборн детально їх описує, використовуючи поняття «мультикультурне суспільство» [6]. В даному контексті, як ми зазначали вище, ці два поняття є синонімами.

Отже, Г. Терборн виокремлює такі типи полікультурних суспільств:

1. Імперії, що існували до епохи сучасності (*Східна і Центрально-Східна Європа в межах Польсько-Литовської унії, імперій Габсбургів і Романових тощо*).

2. Поселення Нового Світу (*Північна і Південна Америка, Австралія*).

3. Колоніальні й бувші колоніальні суспільства (*територія від Західної Африки через Індійський субконтинент і архіпелаг Південно-Східної Азії до того, що зараз називається Папуа-Нова Гвінея*).

4. Постнаціональне полікультурне суспільство (*сучасна Північна Америка, Океанія і Західна Європа, більша частина якої до недавнього часу характеризувалась специфічною культурною одноманітністю*).

Сучасний тип українського полікультурного суспільства відноситься саме до четвертого типу.

Постнаціональне полікультурне суспільство виникло вже після успішного створення націй і розгорталось у межах національних держав. Виникненню постнаціонального полікультурного суспільства сприяли дві обставини.

Перша мала місце в Новому Світі, насамперед і найбільш потужно в Північній Америці та Австралії, а інша – в Західній Європі, насамперед у Північно-Західній Європі. В обох випадках під питанням була єдність нації. Дана обставина пов'язана з культурною політикою ідентичності в США, початок якої покладено студентським і молодіжним рухом другої половини 1960-х років. Після тривалого періоду пригнічення й маргіналізації нащадки рабів і корінного населення знайшли сили й союзників серед переселенців, щоб відстояти свою ідентичність. Цей процес поширився на весь Новий Світ. Суть його полягала не тільки в тому, щоб досягти рівності, але й права на таку відмінність, яка не спричинює дискримінації або маргіналізації.

Спочатку політика ідентичності мала антирасистський характер. Згодом її ідеї щодо інституційної рівності, при якій те, що відрізняється, утверджується як рівнодостойне, підтримали й почали відстоювати й інші співтовариства (феміністки, афро-американці, латино-американці та інші етнічні групи). У зв'язку з появою останніх, представники політики мультикультуралізму дійшли висновку про необхідність включати в полікультурне суспільство в якості «культур» також угруповання та співтовариства, об'єднані певним стилем життя. Зауважимо, що така ідея була, свого роду, викликом панівним у Америці цінностям (домінування чоловіків, європоцентризм, гетеросексуальність тощо) та мала нетерористичний, ненасильницький характер.

Другою обставиною є міграція і культурна історія Західної Європи впродовж 1960-1970-х років. Будівництво європейських націй у сучасну епоху відбувалося в термінах етнолінгвістичної уніфікації, яка вважалася більш важливою, ніж попередня уніфікація за релігійною ознакою. В результаті деколонізації й досягнення після Другої світової війни високого рівня життя Європа на початку 1960-х років перетворилася з континенту, звідки емігрували, у континент, охоплений мережею імміграції.

Цей процес триває і сьогодні. Так, за досить короткий час Західна Європа стала такою ж, як і поліетнічний Новий Світ.

Поняття «мультикультуралізм» ми використовуємо в його найбільш уживаному значенні – у значенні державної політики.

Мультикультуралізм став третьою після моделі асиміляції (*повне розчинення меншин у домінуючій культурній і етнічній спільноті*) та інтегрованої моделі (*передбачає збереження кожною етнокультурною спільнотою своєї ідентичності з чітким розмежуванням суспільно-політичної і приватної сфер*) впливовою моделлю вирішення складної проблеми, пов'язаної з культурною, етнічною, расовою та релігійною різноманітністю держав.

Термін «мультикультуралізм» виник у Канаді в 1960-х роках у процесі пошуку шляхів вирішення конфліктної ситуації між квебекським націоналізмом і англійською Канадою, а також управління бікультурною на той час (англо-французькою) країною.

Дві країни, Канада і Австралія, піднесли мультикультуралізм до рангу офіційної політики в 70-х роках. Акцентувалося на збереженні культурної спадщини меншин, покращенні й вирішенні міжгрупових стосунків за допомогою заходів, спрямованих проти расизму та інших форм дискримінації, а також на підтримку рівних можливостей. Лозунг цієї політики – «Одна нація, дві мови, багато народів і культур» [6, с. 60-61].

На першому етапі становлення мультикультуралізму його основним завданням було створення таких правових і політичних умов у межах відповідних національних держав, які б забезпечували рівний статус меншин і розвиток їх культур. Підкреслюючи процесуальний характер етнокультурних параметрів національних суспільств, мультикультуралізм дозволив по-новому поставити проблеми етнічної ідентичності, сформулювати перспективні підходи до вивчення нації й націоналізму, просторової мобільності населення, а також перевести дослідження цих феноменів у транснаціональний контекст. У цьому плані, зазначає С. Л. Новолодська, мультикультуралізм виступив не тільки як форма нової саморефлексії суспільства, не тільки як відображення етнокультурних і етносоціальних явищ, але, перш за все, як конкретна ідеологія і політика, спрямована на

реалізацію найбільш продуктивних правових і політичних механізмів стабілізації суспільства, розвитку його етнокультурного різноманіття й соціальної інтеграції на основі оптимального балансу інтересів і рівності прав національної більшості й етнічних меншин [4].

Офіційне політичне визнання мультикультуралізм отримав у 1971 році. В європейський політичний і академічний лексикон «мультикультуралізм» увійшов у середині 80-х років, проте, він не був вираженням офіційної політики.

Мультикультуралізм як державна політика, за С. Драгоевичем, «означає, що державні освітні й культурні органи мають визначати політику, конкретні заходи та ініціативи, які б надавали можливість різним культурам розвиватися поруч у межах однієї країни» [8, с. 133].

У 1990-х роках мультикультуралізм опинився у фокусі ідеологічних і політичних протиріч, адже політика мультикультуралізму передбачає визнання прав співтовариств, що породжує певне напруження з відповідними концептами по відношенню до індивідуальності.

Таким чином, з одного боку, спостерігаємо загальну світову тенденцію до поширення політики мультикультуралізму, а з іншого, – політика мультикультуралізму викликає посилення зворотної реакції зі сторони фундаменталістського монокультуралізму.

Проблема міжкультурної взаємодії перебуває сьогодні в центрі уваги не лише політиків, філософів, культурологів і соціологів, але й педагогічної спільноти, адже тенденції розвитку сучасного суспільства спричинили необхідність спрямування державної політики на розвиток освітньої галузі, яка би базувалась на принципах універсалізації. У зв'язку з цим у багатьох країнах світу полікультурна освіта стала провідною стратегією розвитку полікультурного суспільства.

Полікультурна освіта виникла в період руху за громадянські права в 1960-1970-ті роки. Як ми зазначали вище, у цей час США переживали період глибоких соціальних змін. Етнічні групи стали вимагати представлення власної культури в програмах шкіл, коледжів і університетів. Як наслідок, виникла необхідність

перегляду культурної спадщини США для задоволення освітніх потреб свого суспільства, яке позбулося монокультурності та являло собою об'єднання багатьох культур.

Уперше визначення «Multicultural education», яке ми перекладаємо як «полікультурна освіта», було представлено в Міжнародному словнику освіти, виданому в Лондоні в 1977 році, і трактувалось як ситуація взаємодії тих, хто навчається, з незнайомими елементами культури та інокультурними реаліями або, іншими словами, як відображення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти [9, с. 273]. Проте, більш уживаним є визначення з Міжнародної енциклопедії освіти, де поняття «полікультурна освіта» розглядається як «...педагогічний процес, у якому репрезентуються дві або більше культур, що вирізняються мовною, етнічною, національною та расовою ознаками» [10, с. 3963].

Варто зазначити, що полікультурна освіта започатковувалась для вирішення проблем освіти національних меншин. Саме в такому контексті полікультурна освіта представлена в більшості наукових праць. Проте, зараз у наукових публікаціях все частіше можна зустріти тлумачення полікультурної освіти в більш широкому значенні, адже міжкультурна взаємодія має місце не лише між національними меншинами, але й між різними соціокультурними спільнотами в межах однієї нації.

У даних визначеннях увага акцентується не на окремій особистості, а на групі. Тому опоненти полікультурної освіти часто характеризують її як ще один прояв попиту на групові права, що може сприяти розвитку сепаратистських поглядів і поведінки. Безумовно, такі твердження можливі, проте, навряд чи міжкультурна взаємодія, яка апіорі має позитивний відтінок, спонукає до сепаратизму. Підтвердженням цього є й думка відомого американського автора публікацій із питань політики і практики освіти Лінди Дарлінг-Хеммонд, яка зазначає: «...визнання різноманітного досвіду створює нові асоціації, які допомагають нам у кінцевому підсумку, побудувати спільний фундамент, який буде опорою для більш змістовного і потужного освітнього співтовариства» [7, с. 3].

У своєму дослідженні ми, не зменшуючи значення групи, основну увагу зосереджуємо на особистості, зокрема особистості викладача вищого педагогічного навчального закладу. Враховуючи сказане, нам імпонує визначення полікультурної освіти, запропоноване німецьким професором з проблем міжкультурної психології Олександром Томасом, який говорить про те, що полікультурна освіта має місце тоді, коли певна особистість прагне у спілкуванні з людьми іншої культури зрозуміти їх специфічну систему цінностей і вчинків, їхнє сприйняття, пізнання, мислення, а також інтегрувати новий досвід у власну культурну систему і застосувати по відношенню до інокультурного поля. Полікультурна освіта поряд із розумінням інокультурної системи цінностей передбачає рефлексію власної культурної системи. Полікультурна освіта є успішною у разі досягнення синтезу між культуродивергентною (несхожою) системою цінностей, що дозволяє успішно співдіяти у власній і чужій культурі [11, с. 83]. Таке тлумачення полікультурної освіти розкриває багатоаспектність даного явища і характеризується високим ступенем міждисциплінарності.

Незважаючи на те, що проблема полікультурної освіти в Україні знаходиться у процесі становлення (для України це порівняно нове явище), сьогодні не виникає сумніву щодо актуальності полікультурної освіти для національної системи освіти, її значення в теорії та практиці підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів.

Висновки. Отже, полікультурна освіта виникла в період складних соціально-культурних перетворень у сучасному суспільстві з метою міжкультурної взаємодії з представниками інших культур. Полікультурна освіта стала одним із засобів реалізації міжкультурної взаємодії. Вона характерна для полікультурних суспільств, основною ознакою яких є соціокультурна єдність. Більшість сучасних суспільств піднесли мультикультуралізм до рангу політики, що сприяло успішному вирішенню питань міжкультурної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Козырев Г. И. Основы социологии и политологии : учебник / Г. И. Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2007. – 240 с.
2. Леонтьева Е. И. Универсализация культуры как проблема философско-теоретической мысли : автореф. дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология и философия культуры» / Е. И. Леонтьева ; Санкт-Петербургский гос. ун-т. – СПб., 2006. – 27 с.
3. Мальковская И. А. Глобализация и транскультурный вызов незападного мира / И. А. Мальковская // Социологические исследования. – 2005. – № 12. – С. 3-13.
4. Новолодская С. Л. Дефиниция понятий «поликультурный» и «мультикультурный» / С. Л. Новолодская // Вектор науки ТГУ. – № 1 (8). – 2012. – С. 234-237.
5. Саух П. Ю. Модель полікультурної освіти як соціальної інновації в контексті реальних процесів міжкультурної взаємодії / П. Ю. Саух // Креативна педагогіка. – 2011. – № 4. – С. 35-43.
6. Терборн Г. Мультикультурные общества / Г. Терборн // Социологическое обозрение. – Т. 1. – № 1. – 2001. – С. 50-67.
7. Darling-Hammond L. Learning to teach for social justice / L. Darling-Hammond // Darling-Hammond L., French J., & Garcia-Lopez S.P. (Eds.). Learning to teach for social justice New York. – MA : Teachers College Press. – 2002. – P. 1-7.
8. Dragojevic S. Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications / S. Dragojevic // CultureLink. – 1999. – Vol. 10. – № 29. – P. 131-137.
9. International Dictionary of Education. Kogan Page. – London, 1977. – P. 273.
10. The International Encyclopedia of Education. Vol. 7. – Oxford: Pergamon Press, 1994. – P. 3963.
11. Thomas A. (Hrsg.) Interkulturelles Lernen im Schüleraustausch / A. Thomas. – Saarbrücken u. Fort Lauderdale (Breitenbach), 1988. – 265 p.

Лейла Султанова

СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье охарактеризованы социально-культурные предпосылки возникновения поликультурного образования. Установлено, что социально-экономические и политические трансформации связаны с процессами глобализации. Рассмотрены признаки поликультурного общества, основным из которых является социокультурное единство. Представлены типы поликультурных обществ по Г. Терборну. Дано определение мультикультурализма как государственной политики. Проанализирована сущность поликультурного образования.

Ключевые слова: *глобализация, поликультурное общество, политика мультикультурализма, поликультурное образование.*

Leila Sultanova

SOCIO-CULTURAL BACKGROUND OF POLICULTURAL EDUCATION APPEARING

In modern society a certain social processes occur. That is, the complicated socio-economic and political transformation of global scale is associated with the processes of globalization. Unity of mankind and the formation of human culture became a reason of appearing of the phenomenon of multicultural education.

In modern scientific literature on this issue a different meanings (multiculturalism poly-culturalizm, inter-culturalizm, transculturalizm, etc.) are found. There is no unity in their interpretation.

In our research the terms «policultural society», «the policy of multiculturalism» and «policultural education» will be used. We are distinguishing and defining them as it follows.

Defining the essence of the concept of «policultural society» we based on the generally definition concept of «society». But attention in definition was focused on the diversity of cultures.

In aspects of our research, we analyze the society that has geographic boundaries (border), a common legislative system and a certain socio-cultural unity. Unity is a reflection of the integrity of the existence of various cultural communities (including ethnic) in the nation.

Multicultural society is characterized by such basic features as territory, social structure, autonomy and self-sufficiency, social and cultural unity – typical of the multicultural society.

The concept of «multiculturalism» we use in it most common sense, that is – in the meaning of public policy.

The concept «multiculturalism» appeared in Canada in 1960, in the process of searching the ways to solve the conflict between Quebec nationalism and English Canada. Multiculturalism was officially politically accepted in 1971. In the European political and academic vocabulary «multiculturalism» came in the middle of 80-s, but it was not an expression of official policy.

The problem of intercultural interaction is now in the focus of not only politicians, philosophers, sociologists and culturologists, but also educational community. The trends of developing of modern society have created the necessity of direction of national policies on the development of the educational sector, which would be based on the principles of universalization. In this regard, in many countries of the world, the multicultural education has become the leading development strategy of multicultural society.

Keywords: *globalization, multicultural society, the policy of multiculturalism, multicultural education.*

References

1. Kozyrev, G. I. (2007) *Osnovy sotsiologii i politologii: uchebnik* [Fundamentals of sociology and political science: textbook], M., ID «FORUM»: INFRA-M, 240 p. (in Russian).
2. Leonteva, E. I. (2006) *Universalizatsiya kultury kak problema filosofsko-teoreticheskoy mysli* : avtoref. diss. ... kand. filos. nauk [The universalization of culture as a problem of philosophical and theoretical thought. synopsis,– St-Peterburg, St-Peterburgskiy gosudarstvenniy un-t, 27 p. (in Russian).
3. Malkovskaya, I. A. (2005) *Globalizatsiya i transkulturnyi vyizov nezapadnogo mira* [Globalization and transcultural challenge to the non-Western world]. In: *Sotsiologicheskie issledovaniya* [Sociological studies], Vol 12, pp. 3-13 (in Russian).
4. Novolodskaya, S. L. (2012) *Definitsiya ponyatiy «polikulturniy» i «multikulturniy»* [The definition of the concepts of «multicultural» and «poly-cultural»]. In: *Vektor nauki TGU* [Vector Science TSU], Vol. 1 (8), pp. 234-237 (in Russian).
5. Sauh, P. Yu. (2011) *Model polikulturnoi osvity yak socialnoi innovacii v konteksti realnyh procesiv mizhkulturnoi vzayemodii* [The model of multicultural education as a social innovation in the context of real processes of intercultural interaction]. In: *Kreativna pedagogika* [creativity pedagogy], Vol. 4, pp. 35-43. (in Ukrainian).
6. Terborn, G. (2001) *Multikulturnyie obschestva* [Multicultural society]. In: *Sotsiologicheskoe obozrenie* [Sociological Review], Vol. 1, №1, pp. 50-67 (in Russian).
7. Darling-Hammond, L. (2002) *Learning to teach for social justice*. In: Darling-Hammond L., French J., & Garcia-Lopez S.P. (Eds.). *Learning to teach for social justice*, New York, MA, Teachers College Press, pp. 1-7. (in USA).
8. Dragojevic, S. (1999) *Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications*. In: *CultureLink*, Vol. 10, № 29, pp. 131-137 (in Canada).
9. *International Dictionary of Education*. (1977) Kogan Page, London, p. 273. (in English).
10. *The International Encyclopedia of Education*. (1994), Vol. 7, Oxford, Pergamon Press, p. 3963 (in English).
11. Thomas, A. (Hrsg.) (1998) *Interkulturelles Lernen im Schüleraustausch*, Saarbrücken u. Fort Lauderdale (Breitenbach), 265 p. (in German).

Одержано 27.01.2016 p.